

*Яницька І. Ю.,
асистент кафедри тюркології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ТРИСКЛАДОВІ АБРЕВІАТУРИ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНА ТИПОЛОГІЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню трискладових аббревіатур у сучасній турецькій мові, зокрема їх структурній типології та характерним особливостям. У роботі розглядаються основні механізми утворення аббревіатур, їх морфологічна та синтаксична структура, а також семантичні та функціональні аспекти використання в мовній практиці. Метою дослідження є систематизація трискладових аббревіатур, виявлення їх типових моделей та аналіз специфіки їх функціонування в турецькій мові. У статті пропонується класифікація аббревіатур за структурними типами, зокрема за способом скорочення (ініціальні, звукові, комбіновані) та за семантичними групами (назви організацій, технічні терміни, соціальні поняття тощо). Особлива увага приділяється фонетичним та графічним особливостям аббревіатур, які впливають на їх сприйняття та вживання. Результати дослідження демонструють, що трискладові аббревіатури в турецькій мові мають чітку структуру та підпорядковуються певним мовним закономірностям. Вони активно використовуються в різних сферах життя, зокрема в політиці, економіці, науці та техніці, що свідчить про їхню важливість для сучасної комунікації. Крім того, у статті підкреслюється роль аббревіатур у процесі мовної економії та їх вплив на розвиток мовної системи в цілому. Дослідження базується на аналізі сучасних текстів, зокрема публіцистичних, наукових та офіційно-ділових матеріалів, що дозволяє виявити актуальні тенденції у вживанні аббревіатур. У статті також розглядаються питання адаптації іншомовних аббревіатур у турецькій мові та їх трансформація відповідно до національних мовних норм. Робота має як теоретичне, так і практичне значення. Вона може бути корисною для фахівців у галузі турецької мови, лінгвістики, перекладу, а також для студентів і викладачів, які вивчають сучасні мовні процеси. Результати дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок у галузі аббревіації та словотворення в тюркських мовах.

Ключові слова: аббревіатура, аббревіація, акронім, мовна економія, структурна типологія, турецька мова

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень спостерігається інтенсифікація інформаційних потоків, що супроводжується активним формуванням та розповсюдженням складних багатослівних конструкцій. Ця тенденція породжує природне прагнення мовців до компресії обсягу повідомлень шляхом застосування скорочених лексичних форм. Структурна мінімізація комунікативних одиниць досягається завдяки процесу аббревіації, що призводить до модифікації формальних характеристик існуючих номінативних елементів.

Актуальність цієї наукової розвідки обумовлена комплексом взаємопов'язаних чинників у сфері сучасної лінгвістики

та турецького мовознавства зокрема. Динамічні процеси у лексичній системі турецької мови, зумовлені глобалізаційними тенденціями, породжують необхідність детального вивчення нових мовних явищ, серед яких трискладові аббревіатури посідають особливе місце. Дослідження цих лінгвістичних одиниць дозволяє не лише простежити механізми мовної економії, але й розкрити особливості структурної організації та семантичних відношень у сучасній турецькій мовній картині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика трискладових аббревіатур у сучасній турецькій мові дедалі більше привертає увагу дослідників, однак, варто відзначити, що на даний момент ця тема досі залишається недостатньо висвітленою у наукових працях. В українському мовознавстві структурно-семантичні особливості аббревіатур досліджували А. Волосовець, Ю. Керпатенко, В. Павлюк, О. Щербина та інші. Специфіку турецьких аббревіатур вивчали І. Веклюк, О. Джан, М. Еркан, М. Калфа, З. Ток та інші.

Формулювання мети і завдань статті. Метою цього дослідження є комплексний аналіз трискладових аббревіатур у сучасній турецькій мові, а також визначення їхньої ролі у формуванні та відображенні концептуальних зв'язків у мовній системі. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: 1. Систематизувати теоретичні підходи до вивчення аббревіації в турецькій мові та уточнити понятійний апарат дослідження. 2. Виявити основні структурні типи трискладових аббревіатур у сучасній турецькій мові. 3. Охарактеризувати специфічні риси турецьких трискладових аббревіатур.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній турецькій мові, як і в багатьох інших мовах світу, спостерігається тенденція до економії мовних засобів, що знаходить своє відображення, зокрема, в активному використанні аббревіатур. Аббревіація є одним з найефективніших механізмів реалізації принципу мовної економії, що оптимізує комунікативну ефективність, балансуючи дозованість важливої та «зайвої» інформації.

Особливий інтерес у цьому контексті становлять трискладові аббревіатури, які займають проміжне місце між двоскладовими та багатоскладовими скороченнями. Ці лінгвістичні одиниці не лише демонструють структурну різноманітність, але й відіграють важливу роль у формуванні та відображенні концептуальних зв'язків у сучасній турецькій мові.

Аббревіатури (від лат. *abbrevio* – скорочую) характеризуються як слова, що утворюються шляхом скорочення фразових термінів до їхніх початкових літер [1]. Сучасні дослідники неоднозначно трактують поняття «аббревіація» та «аббревіатура» у словотворі. Аббревіація об'єднує два зворотні процеси: процес словотворення та процес злиття скорочених компонентів у єдине ціле, тобто складання. Практичне застосування абре-

віації проявляється у скороченні довгих мовних формул і згортанні їх у семантичну єдність – аббревіатуру. Цей відносно новий, але досить продуктивний метод словотворення пояснює велику кількість аббревіатур серед неологізмів у сучасних мовах світу [2].

Незважаючи на те, що аббревіатури використовувалися ще в давніх тюркських релігійних текстах, їх систематичне використання та вивчення є відносно новим явищем у турецькій лінгвістиці. Початок активного впровадження аббревіатур у турецьку мову можна пов'язати з глобальними комунікаційними процесами, зокрема, зі створенням Всесвітнього поштового союзу в 1874 році [3].

Важливим етапом у формалізації використання аббревіатур стала їх фіксація у лексикографічних джерелах. Першим у цьому напрямку виступив відомий письменник та філософ Шамседдін Самі, який включив аббревіатури до своєї книги *“Kamus-i Türkî”* у 1899 році. Подальший розвиток цієї тенденції спостерігається в діяльності Турецької мовної асоціації, яка з 1929 року почала систематично використовувати аббревіатури у своїх правописних довідниках [4].

Особливо інтенсивний розвиток аббревіації припадає на середину XX століття. За спостереженнями А. Банколе 1950-ті та 1960-ті роки стали періодом активного розвитку мистецтва створення аббревіатур у турецькій мові. Це співпадає з періодом стрімкої модернізації та інтернаціоналізації Турецької Республіки, що підкреслює взаємозв'язок між мовними процесами та соціально-економічним розвитком країни [5].

Відповідно до даних турецького словника *“Türk Dil Kurumunun Sözlüğü”*, термін «аббревіатура» (тур. *kısılma*) має такі експлікації: 1) скорочена форма слів, назв осіб, місць або організацій, яка часто використовується на письмі для досягнення практичних цілей, зокрема таких як мовна економія; 2) вид мовного вживання, який зазвичай утворюється шляхом виділення літер із слова або групи слів і забезпечує зручність як у усній, так і в письмовій комунікації [6].

Залежно від способу творення аббревіатур, у кожній мові існують різні типи скорочень. Це призводить до появи різних видів та способів використання аббревіатур. Однак, незважаючи на те, що оцінки методу утворення аббревіатур у кожній мові відрізняються, типи аббревіатур, що формуються в результаті, схожі між собою. Для прикладу, у турецькій так само, як у французькій мові загалом існує три типи аббревіатур: ініціалізація, аббревіація та утворення аббревіатурних назв [6].

У контексті сучасної турецької лінгвістики аббревіатури постають як ключовий елемент мовної економії та оптимізації комунікативних процесів. У своїй науковій роботі І. Виклюк пропонує комплексну класифікацію ініціальних аббревіатур, яка відображає багатоаспектність цього лінгвістичного феномену. Автор, базуючись на специфіці формування аббревіатур у турецькій мові та враховуючи структурні компоненти базових словосполучень, представляє узагальнену систематизацію, що включає 1) ініціальні аббревіатури: буквені (алфавітні) та звукові (акроніми), 2) буквено-звукові (звуко-буквені) аббревіатури та 3) комбіновані (змішані) аббревіатури [7].

Окремої уваги заслуговують трискладові аббревіатури, що посідають особливе місце в системі турецьких лексичних скорочень, демонструючи оптимальне співвідношення між інформативністю та лаконічністю. Ці лінгвістичні конструкції широко застосовуються для номінації важливих державних

установ (**KİT**: *Kamu İktisadi Teşekkülü*, **SGK**: *Sosyal Güvenlik Kurumu*, **YÖK**: *Yükseköğretim Kurulu*), освітніх закладів (**DEÜ**: *Dokuz Eylül Üniversitesi*, **İTÜ**: *İstanbul Teknik Üniversitesi*, **KHÜ**: *Kadir Has Üniversitesi*), комерційних інституцій (**THY**: *Türk Hava Yolları*, **TCK**: *Türkiye Cumhuriyeti Karayolları*, **ZTB**: *Ziraat Türkiye Bankası*) тощо [8].

Такого типу скорочення не лише сприяють мовній економії, але й виявляють тенденцію до лексикалізації, органічно інтегруючись у повсякденний дискурс та офіційну документацію. Примітно, що структура трискладових аббревіатур часто відображає концептуальну ієрархію повної назви, де кожен компонент репрезентує ключовий семантичний елемент установи чи організації. Це полегшує ідентифікацію та інтерпретацію їхнього значення навіть за відсутності контексту, що підкреслює вагомість трискладових аббревіатур у процесі збагачення турецького лексикону та ілюструє специфіку дериваційних процесів у турецькій мовній системі.

Аналіз трискладових аббревіатур у турецькій мові, базований на даних Турецької мовної асоціації та Мовної асоціації, виявляє значну варіативність у формуванні цих лінгвістичних одиниць. Наукова розвідка показує, що 25,59% (86 одиниць) з проаналізованого корпусу аббревіатур не обмежуються скороченням одного слова, а представляють складніші синтаксичні конструкції. На основі проведеного дослідження пропонуємо таку класифікацію турецьких трискладових аббревіатур, що складаються з великої літери:

1. За структурою формування:

а) Літерні (ініціальні) аббревіатури, що утворюються з перших літер кожного слова повної назви організації чи установи (**ABD**: *Amerika Birleşik Devletleri*, **ABB**: *Avrupa Birliği Bankası*, **SBF**: *Siyasal Bilgiler Fakültesi*);

б) Комбіновані (змішані) аббревіатури, що формуються з різних частин слів, не обмежуючись першими літерами (**BŞK**: *Başkomutan*, **DYP**: *Doğruyol Partisi*, **SNÜ**: *Sinop Üniversitesi*).

2. За повнотою відображення оригінальної назви:

а) Повні аббревіатури, що відображають усі ключові елементи повної назви (**KEİ**: *Karadeniz Ekonomik İşbirliği*, **TSK**: *Türk Silahlı Kuvvetleri*, **YSK**: *Yüksek Seçim Kurulu*);

б) Часткові аббревіатури, які не включають усі ключові елементи повної назви (**BTF**: *Başbakanlık Tanıtma Fonu Kurulu*, **TKB**: *Türkiye Kalkınma Bankası Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü* або **TGM**: *Kültür ve T(?)urizm Bakanlığı T(?)anıtma Genel Müdürlüğü*).

Цікавим вбачаємо факт опущення сполучників, зокрема сурядного сполучника “ve” – “і”, який присутній у повній назві, але опускається при формуванні скороченої форми. Аналіз корпусу з 336 трискладових аббревіатур показав, що 5,65% (19) походять від назв, що містять сполучник “ve” і у 14 з 19 випадків компонент, представлений сполучником “ve” не відображається в аббревіатурі. Зокрема, **ANT**: *Akaryakat İkmal ve Nato Pol Tesisleri İşletme Başkanlığı*, **BTk**: *Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu*, **CTE**: *Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü*. Ця закономірність свідчить про виражену тенденцію до елізії сполучникових елементів у процесі формування аббревіатур у турецькій мові.

3. За морфологічною структурою:

а) Аббревіатури, що складаються виключно з приголосних літер (**ÇHD**: *Çağdaş Hukukçular Derneği*, **DPT**: *Devlet Planlama Teşkilatı*, **PTT**: *Posta, Telgraf, Telefon*);

б) Аббревіатури, що містять у своєму складі голосні літери (*AEÜ: Ahi Evran Üniversitesi, İTO: İstanbul Ticaret Odası, UKK: Uluslararası Kızılhaç Komitesi*).

У корпусі трискладових аббревіатур турецької мови спостерігається цікавий лінгвістичний феномен, пов'язаний з фонотактичними особливостями мови – деяким аббревіатурам характерне положення літер у позиції, яка відповідно до звукової моделі турецької мови може звучати як повноцінне слово. Наприклад, *EGO: Elektrik, Gaz, Otobüs İşletmesi, MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı, TAŞ: Türk Anonim Şirketi, TEK: Türkiye Elektrik Kurumu, YAŞ: Yüksek Askeri Şura* [9]. Внаслідок такого фонологічного узгодження, ці аббревіатури набувають властивості, яка дозволяє їх артикуляцію як цілісних лексичних одиниць. Іншими словами, незважаючи на аббревіатурну природу, деякі лінгвістичні конструкції можуть бути фонетично реалізовані як функціональні слова сучасної турецької мови.

4. За наявністю омонімії:

а) Унікальні аббревіатури, що мають одне значення (*KDV: Katma değer vergisi, MHP: Milliyetçi Hareket Partisi, ÖSS: Öğrenci Seçme Sınavı*);

б) Омонімічні аббревіатури, що мають кілька значень (*AMB: 1. Amerika Merkez Bankası; 2. Avrupa Merkez Bankası, BDT: 1. Bağımsız Devletler Topluluğu, 2. Birleşik Devletler Topluluğu, THK: 1. Türk Hava Kurumu, 2. Türk Hukuk Kurumu*).

5. За етимологією складових компонентів:

а) Аббревіатури, що складаються виключно зі слів турецького походження (*DSİ: Devlet Su İşleri, İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, MGK: Milli Güvenlik Kurulu*).

б) Аббревіатури, утворені від запозичених слів, але використовуються у вжитку носіями мови (*DDS: Doctor of Dental Surgery (Diş Hekimliği Doktoru), DNA: Dioksiribo Nükleik Asit (Genlerin temel kimyasal maddesi), VIP: Very Important Person (Çok Önemli Kişi)* [9]).

6. За сферою використання:

а) Загальні аббревіатури, що включають скорочення, які широко використовуються у повсякденному житті та зрозумілі більшості носіїв мови, оскільки часто зустрічаються у засобах масової інформації, побутовому спілкуванні та загальному діловому контексті (*AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi, CHP: Cumhuriyet Halk Partisi, TDK: Türk Dil Kurumu*).

в) Спеціалізовані аббревіатури, які використовуються в конкретних професійних, наукових або технічних сферах. Вони можуть бути менш відомі широкому загалу, але є важливими для фахівців у відповідних галузях (*İDO: İstanbul Deniz Otobüsleri, KHK: Kanun Hükmünde Kararname, SAT: Su Altı Taarruz Komutanlığı*) [10].

Крім того, аналіз орфографічних особливостей трискладових аббревіатур з великої літери у турецькій мові виявляє певні закономірності у розподілі літер. Це дослідження демонструє специфічні обмеження та тенденції у використанні певних літер турецького алфавіту при формуванні аббревіатур, зокрема:

1. Позиційні обмеження:

- Літера <ş> не зустрічається на початку аббревіатур.
- Літера <İ> відсутня у середній позиції.
- Літера <z> не використовується ні в середній, ні в кінцевій позиціях.
- Літери <h>, <j>, <n> та <r> не зустрічаються в кінці аббревіатур.

2. Специфічні випадки:

- Літера <ü> не використовується у середній позиції.
- Літера <ı> повністю відсутня в досліджених аббревіатурах.
- Літера <ğ> має обмежене використання і спостерігалась лише двічі в аббревіатурах, що позначають університети (*MĞÜ: Muğla Üniversitesi та NĞÜ: Niğde Üniversitesi*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, незважаючи на те, що аббревіатурні скорочення існували ще у давніх тюркських текстах, їх цілеспрямоване використання та систематичне функціонування у турецькій лінгвокультурі відбулось не так давно – на початку 1950-1960-х років, що у свою чергу пояснює актуальність та доцільність дослідження такого лінгвістичного явища, як трискладові аббревіатури зокрема. У контексті лінгвістичних досліджень поняття «аббревіатура» охоплює два взаємопов'язані аспекти функціонування мови. З одного боку, аббревіатура виступає як практичний інструмент мовної економії, що дозволяє ефективно скорочувати лексичні одиниці, зберігаючи при цьому їхнє семантичне навантаження. З іншого боку, аббревіатура представляє собою специфічний вид мовного вживання, що сприяє не лише економії мовних засобів, але й полегшує когнітивні процеси, пов'язані з сприйняттям та відтворенням інформації.

У результаті проведеного дослідження було розроблено комплексну типологію трискладових аббревіатур у сучасній турецькій мові, яка базується на п'яти ключових критеріях класифікації: структура формування, повнота відображення оригінальної назви, морфологічна структура, наявність омонімії та етимологія складових компонентів. Запропонована типологія не лише дає можливість для всебічного аналізу трискладових аббревіатур, але й висвічує характерні особливості турецьких скорочень такого типу. Зазначена тематика має перспективу дослідження з точки зору удосконалення теоретичних та практичних знань.

Література:

1. Воловець А.М. Структурно-семантичні характеристики аббревіатур науково-технічного стилю. Сумський державний університет, 2019. 143–144 с.
2. Керпатенко Ю.В., Щербина О.О. Аббревіація як спосіб економії мовних засобів у підготовці слухачів мовних курсів до комунікації у суспільно-політичному полі/ Вид-во НПУ імені МП Драгоманова, 2015. 70–75 с.
3. Erkan, M. Türkçede Kısaltmalar ve Bu Alandaki Çalışmalar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016. 161–169 s.
4. Kalfa, M. Dilimizde Kısaltmalar Sorunu, Türk Dili Dergisi, Türk Dil Kurumu, sayı: 639. 2005. 15–23 s.
5. Bankole, A. Dealing with Abbreviations in Translation, Translation Journal, Volume: 10, 2006. URL: <https://translationjournal.net/journal/38acronyms.htm> (дата звернення: 05.09.2024).
6. Tok, Z. Uluslararası kısaltmaların Türkçeye çevirisi. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (14), 2019. 15–23 s.
7. Викилюк І.В. Структурні особливості аббревіатур у сучасній турецькій мові. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. 383–388 с.
8. Can, Ö. Türkçede büyükçül üç yazıbirimli kısaltma birimler: Öbek sınırı ve kavram ilişkileri tartışması. Journal of Literature and Humanities, 70, 2023. 29–35 s.
9. Dil derneği. Kısaltmalar. URL: <https://www.dilderneği.org.tr/kisaltmalar-html> (дата звернення: 09.08.2024)
10. TDK. URL: Kısaltmalar Dizini. <https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/> (дата звернення: 20.08.2024)

Yanytska I. Three-syllable abbreviations in the modern Turkish: structural typology and characteristics

Summary. The article is devoted to the study of three-syllable abbreviations in the modern Turkish language, in particular their structural typology and characteristic features. The paper examines the main mechanisms of abbreviation formation, their morphological and syntactic structure, as well as semantic and functional aspects of their use in language practice. The aim of the study is to systematise three-syllable abbreviations, identify their typical models and analyse the specifics of their functioning in the Turkish language. The article proposes a classification of abbreviations by structural types, in particular, by the method of abbreviation (initial, compound, combined) and by semantic groups (names of organisations, technical terms, social concepts, etc.). Particular attention is paid to the phonetic and graphic features of abbreviations that affect their perception and use. The results of the study demonstrate that three-syllable abbreviations in Turkish have a clear structure and are subject to certain linguistic patterns. They are actively used in

various spheres of life, including politics, economics, science and technology, which indicates their importance for modern communication. In addition, the article emphasises the role of abbreviations in the process of language economy and their impact on the development of the language system as a whole. The study is based on the analysis of modern texts, including journalistic, scientific and official business materials, which allows us to identify current trends in the use of abbreviations. The article also addresses the issues of adaptation of foreign language abbreviations in Turkish and their transformation in accordance with national language norms. The paper is of both theoretical and practical importance. It can be useful for specialists in the field of Turkish language, linguistics, translation, as well as for students and teachers studying modern language processes. The results of the study can serve as a basis for further research in the field of abbreviation and word formation in Turkic languages.

Key words: abbreviated name, abbreviation, acronym, linguistic economy, structural typology, Turkish.